Szakály Sándor: Az oroszok pontosan tudták, mikor állítunk mi fenyőt, olyankor nem lőttek, néha átmentek barátkozni, a szovjet tisztek azonban nyugodtan ágyúztak szenteste is

Emberség háború idején

Lázin Miklós András

Történhetett 1918–19-ben bármi, a gróf Károlyi család karácsony táján, mint mindig, elküldte a birtokjövedelem őt megillető részét Mihálynak az emigrációba – mondta lapunknak Szakály Sándor egyetemi tanár, A VERITAS Történetkutató Intézet főigazgatója. Arról is beszélt, a Magyar Királyi Honvédség Szovjetunióban harcoló alakulataitól az ünnepekre igyekeztek hazaengedni a katonák egy részét, de volt olyan rokona, aki „én ráérek" felkiáltással egy gyerekes apa javára lemondott a számára engedélyezett szabadságról.

– Mikor anyagiasodott el a karácsony?

– Úgy vélem, ez a fogyasztói társadalom szokásainak első hazai feltűnéséhez, a hetvenes évek második feléhez köthető.

– De ha felütünk egy 19. század végi napi- vagy hetilapot, zavarba ejtő mennyiségű karácsonyi hirdetés néz vissza ránk.

– Igen, de vajon az akkor élő emberek mind meg is vették azokat a termékeket?

– Ha évről évre megérte a lapokban reklámfelületet vásárolni, akkor talán igen.

– A közgazdasági összefüggést nem tagadom, ám a kérdés továbbra is áll – vajon mekkora tételekben vásároltak az emberek, és mit? Abban egészen biztos vagyok, hogy Budapesttel ellentétben a falvak vagy a vidéki városok lakosságának – ahol az ország népességének többsége élt és dolgozott – nem kínáltak felesleges holmikat, és a fizetőképes kereslet is nagyságrendekkel kisebb volt, mint manapság. Nem létezett, még a sok újsághirdetést vagy a már akkor látható óriásplakátokat is beleszámítva, az a kereskedelmi nyomás, nyomulás, amit ma tapasztalunk. És az egyéni igények sem rugaszkodtak el a valóságtól.

– Mi az elrugaszkodás például egy okostelefon iránti vágyban?

– Nekem is van mobilom de a tudásának csak apró töredékét használom. Az egyénnek illene tisztában lennie saját igényeivel és korlátaival. Talán nem tévedek sokat, szerintem rengeteg, felturbózott kommunikációs eszközzel megajándékozott embernek elég lenne a „buta" mobil, ám ilyet lassan már nem is árusítanak. Az „okos" viszont nagyságrendekkel drágább. Mi ez, ha nem az ünnephez köthető anyagiasság és feleslegesség orgiája?

– Az emberi viszonyokban menynyire számított annak idején a karácsony?

– Lényegesen többet ért, mint amit ma gondolunk erről az egészről, ám a szeretet megnyilvánulása sem ehhez a néhány naphoz kötődött, hanem az év összes napján tetten érhető volt.

– Nem árnyékolta be például a politika?

– Úgy semmiképpen, ahogyan az a világban most zajlik. Említek egy példát. Történhetett 1918–19-ben bármi, annak ellenére a Károlyi család karácsony táján mindig elküldte a birtokjövedelem őt megillető részét Mihálynak az emigrációba. Ha nem ment nyíltan, akkor titokban, de tettek róla, hogy a küldemény – pénz – odaérjen. A dualizmus politikusai sem feltétlenül kedvelték egymást, ám léteztek határok, amelyeket nem léptek át sem a közbeszédben, sem a magánviszonyokban. Erre szoktam mondani, hogy az úriember nem jobb- vagy baloldali fogalom. Sajnos a 21. századra a veszélyeztetett, kihalófélben lévő fajok közé került. A karácsony és az újesztendő pedig régen szentnek számított, és teljesen természetes megnyilvánulásnak tekintették, hogy a velük ellentétes oldalon állókat is szeretettel felköszöntsék.

– Akár a háború során is?

– Maximálisan. Persze különbséget kell tennünk az első és a második világégés között.

– Azaz?

– Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében még a harcok vége felé is ügyeltek rá, hogy a frontokon az ünnepekkor csönd legyen. Itt ugye nem arra kell gondolnunk, hogy Bécsben vagy Budapesten valamelyik vezérkari tiszt kiadta a központi és visszavonhatatlan ordét, miszerint a csapatok december 24-én és 31-én vagy az ortodox ünnepen ne lövöldözzenek az olaszokra, oroszokra. Ezt helyben, a fronton szolgáló, a rangsorban lejjebb álló tisztek vitték véghez, és amennyire tudjuk, ők ezt következetesen szem előtt is tartották.

– Élt a viszonosság elve?

– Ha az első világháborút tekintjük, igen. Az oroszok pontosan tudták, mikor állítunk mi fenyőt, olyankor nem lőttek, sőt néha átmentek barátkozni, és működött ez a többi fronton is. A másodikban ellenben már nem beszélhetünk ilyesmiről. A szovjet tábornagyokat vagy az alacsonyabb rendfokozatú parancsnokokat nem kötötték efféle érzelmi-intellektuális béklyók, így nyugodtan ágyúztak szenteste vagy január elsején. Persze ennek az oka azonnal érthető lesz, ha figyelembe vesszük a megelőző ateista évtizedeket, az agymosást és mindent, ami ezzel kéz a kézben járt – ha a saját ünnepem sem érték, akkor az ellenségemé még annyira sem szent.

– Az előbb említett barátkozások során nem vetődtek föl a katonákban a „miért" kérdései? Az, hogy miért kell megölniük egymást?

– Szerintem ez minden érző emberben megfogalmazódott, akár még a hátországi szolgálatban is. Rengeteg hajdani visszaemlékezést ismerünk, amelyekben az egyén papírra jegyzi efféle érzéseit. Miért kell lelőnöm a másikat? Ő miért akar engem elpusztítani? Ezek most olvasva is szívbemarkolók, és rendkívül nehéz, ha nem lehetetlen rájuk felelni. Akad itt azonban még egy tény: a két világháború idején a magyar társadalom legnagyobb része még vallásos volt. Ez keretezte a létet még akkor is, ha az egyén esetleg maga nem volt rendszeres templomlátogató.

– Pró- és kontra legendák keringenek arról, hogy a 1941 és 1945 között a parancsnokok mennyire vették figyelembe a katonák családos vagy nőtlen állapotát. Mi lehet igaz ezekből a történetekből?

– Egy háború, különösen a pusztításában páratlan második, sajnos mindenre adott példát gazdagon, volt karácsonyi-újévi ünnepekre történő hazaengedés, de szándékos rosszindulatból eredeztethető lövészárokban tartás is. A családos, azaz gyermekes honvédeket azonban igyekeztek szabadságra engedni. Persze sokat nyomott a latban az adott térség harci helyzete, és az, hogy mindenkit még a ritka nyugalmasabb időszakokban sem nélkülözhettek, de a törekvés, a jó szándék döntő részt megvolt a vezetőkben. Ezzel kapcsolatban a saját családomból is van történetem. Egy, a Don-kanyarban szolgáló rokon 1942 végén teljesen önként lemondott a már kiírt és jóváhagyott szabadságáról egyik családos bajtársa javára. Az érintett olyformán fogalmazott, ő „ráér", hiszen nem várja otthon asszony, gyerek, szálljon vonatra, akinek mindez fontosabb.

– E rokon végül hazatért?

– Az áttörés forgatagában nyomtalanul eltűnt. A legnagyobb áldozatot hozta, amit egy ember a másikért megtehetett. Karácsonykor.

„Az úriember nem jobb- vagy baloldali fogalom, hanem kihalóban lévő faj"
Fotó: Hegedüs Róbert

Megkezdődött a végső visszaszámlálás – Magyar bakák tréfás óévbúcsúztatása valahol mesze, a keleti fronton

Frontszilveszter 1917–18: nem tudták, mi vár rájuk

PL

Egy száz évvel ezelőtti „frontszilveszter" pillanatait őrizte meg az a Fortepanon látható kép, amelyet szilveszterkor készítettek valahol Galíciában. A résztvevők magyar bakák, a csizmákról és az asztalon elhelyezett karabélyokból ítélve talán huszárok. Az 1918-as évet köszönti, az 1917-est búcsúztatja a század.

Három éve dúlt már a Nagy Háború, amiből minden harcoló félnek éppen elege is volt. A keleti fronton rég elzúgtak a 1916-os év nagy csatái, leállt a félelmetes Bruszilov-gőzhenger, a cári Oroszország egyetlen sikeres offenzívája. Meg kellett segíteni az Erdélyre hogy ők nem támadnak Magyarországra soha. A szikár Bruszilov tábornokról elnevezett offenzíva első napjaiban fogságba esett háromszázezer osztrák-magyar baka lassan egy éve fagyoskodott Szibériában vagy más olyan orosz vidékeken, ahol hiány volt munkáskézből. Eltemették mindkét fél részéről a halottakat is: 1,3 millió oroszt, 950 ezer monarchiás bakát és a helyzetet megmentő 300 ezer németet. Aztán megroppant az orosz cárok szent birodalma, jött a februári forradalom, majd jöttek ősszel a bolsevikok. A vert orosz hadak pedig mindenütt szétesőben, visszavonulóban voltak.

Volt okuk hát a vidámságra a masére. Élhetővé, „lakályossá" tették a bunkereket, megépültek a kantinok, a tábori pékségek, vágóhidak és fürdők is. Rendesen megérkezett a napi ellátmány, ami járt kivétel nélkül mindenkinek. Előkerültek a levélírás kellékei és a kártyapaklik is, meg többek között a malomjáték, amivel már a római legionáriusok is elütötték az időt.

Így érkezett meg 1917 szilvesztere, a tisztek biztos pezsgőt kaptak ellátmányban, a legénység pedig legalább dupla rumot, mint máskor támadás előtt. És talán még sör is érkezett a kantinba, meg lehetett tehát alapozni a jókedvet, és elengedvén a véres, győzelmes 1917-et, a legjobb reményekkel várni az új

Különös szilveszter. Katonák táncolnak, nem a hóember
Fotó: Fortepan

ez az új esztendő. Már a februári forradalom után lemondott a cár, a kalandor Kerenszkij pedig hadügyminiszterként újabb négyszázezer orosz halálát hozó offenzívájával, majd miniszterelnökként a bolsevikok szabadon engedésével megásta a régi Oroszország sírját.

Tanulhattak volna az intő jelekből a Monarchia urai is, mert az emlegetett, július elsején induló Kerenszkij-offenzíva során csehekből álló egész hadosztályok adták meg magukat a szláv testvériség jegyében. Ezek a katonák adják majd annak a seregnek az elnevezését, amely